

(*enbizeti ve'l-ħumûr*. İçki meclisleri, şarabın tarihçesi, haram oluşu ve şarapla ilgili çeşitli görüşler hakkındadır (nşr. Ahmed el-Cündî, Dimâşk 1389/1969). Nûreddin el-Mes'ûdî'nin (ö. 619/1222) kitap-tan yaptığı seçmeleri Abdülhafız Mansûr yayımlamıştır (Tunus 1976). Rakik el-Kayrevânî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *er-Râh ve'l-irtiyâh*, *Kitâbü'n-Nisâ'*, *Naẓmü's-sülûk fi müsâmereti'l-mülûk*, *el-Eğânî*, *el-İhtisârü'l-bârî li't-târîhi'l-Câmî*.

BİBLİYOGRAFYA :

Rakik el-Kayrevânî, *Târîhu İfrîkiyye ve'l-Mağrib* (nşr. Abdullah Ali ez-Zeydân – İzzeddin Ömer Mûsâ), Beyrut 1990, neşredenlerin girişi s. z-m; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *Ānümûzecü'z-zamân fi şu'arâ'i'l-Kayrevân* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Tunus 1406/1986, s. 55-64; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, I, 216-226; İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 272; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 92-93; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 41-42; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, I, 203; Makrîzî, *el-Hıta*, I, 370-371; Brockelmann, *GAL*, I, 155; *Suppl.*, I, 252; Sezgin, *GAS*, I, 360; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'İlâmü'l-Mağribi'l-'Arabî*, Rabat 1398/1978, I, 39-42; Abdud Abdülazîz Kalkîle, *el-Belâtu'l-edebî li'l-Mu'iz b. Bâdis*, Riyad 1403/1983, s. 115-122; Şâzeî Bû Yahyâ, *el-Hayâtü'l-edebîyye bi-İfrîkiyye fi 'ahdi Beni Zîrî* (trc. Muhammed el-Arabî Abdürrezzâk), Tunus 1999, I, 269-279; H. R. Idris, *l'Occident musulman à l'avènement des 'abbâsides d'après de chroniqueur, Zîrde al-Raqîq*, *REI*, XXXIX/2 (1971), s. 209-220; M. Talbi, "Notes et documents. A propos d'Ibn al-Raqîq", *Arabica*, XIX/1, Leiden 1972, s. 86-96; a.mlf., "Ibn al-Rakîk", *El*² (İng.), III, 902-903; Mahmûd Fâhûrî, "er-Rakîk el-Kayrevânî", *el-Mevsû'atü'l-'Arabîyye*, Dimâşk 2004, IX, 885-886.

NADİR ÖZKUYUMCU

RAKİK

(bk. ASHÂB-ı KEHF).

RAKKA

(الرقّة)

Kuzey Suriye'de tarihî bir şehir.

Aynı adı taşıyan idarî bölümün (muhafaza) merkezi olup el-Cezîre bölgesinin Diyarımdar kısmında Suriye, Mezopotamya ve Anadolu'yu birbirine bağlayan, Fırat nehrinin Belih suyu ile birleştiği noktaya 10 km. uzaklıkta bulunan stratejik bir noktada, tarihî Tuttul (Tell Bia) harabelerinin güneyinde Suriye Kralı Seleukos I. Nikator (m.ö. 305-280) tarafından Nikephorion adıyla kurulmuştur. Şehir daha sonra Seleukos II. Kallinikos'un (m.ö. 246-226) genişletmesi dolayısıyla Kallinikon, Bizans İmparatoru I. Leon'un yeniden inşa ettirmesi sebe-

biyle Leontopolis adını almıştır. Arapça'da "su baskınlarına uğrayan yer" anlamındaki Rakka ismi, sık sık Fırat'ın yükselen suları altında kaldığı için İslâm fethinden sonra Araplar tarafından verilmiştir (Yâkût, III, 59).

18 (639) yılında İyâz b. Ganm kumandasındaki İslâm ordusu tarafından barış yoluyla fethedilen Rakka'yı Hz. Ali, Suriye Valisi Muâviye ile savaşmak üzere Sıffin'e giderken karargâh olarak kullandı (36/656), Ammâr b. Yâsir ve -bir rivayete göre- Veysel Karanî gibi savaşta ölen askerlerinden bazılarını oraya yakın bir yere defnettirdi. Surlarla çevrili müstahkem bir şehir olan Rakka, Emevîler zamanında Irak'taki Hâricîler'e ve Bizans'a karşı çıkılan seferlerde üs olarak kullanıldı ve önemli gelişmeler gösterdi. Hişâm b. Abdülmelik, Fırat'ın karşı kıyısına iki sarayla nehrin üzerine bir köprü yaptırdı. Abbâsiler döneminde Mansûr, Rakka'nın 200 m. kuzeybatısında Bağdat gibi yuvarlak planlı yeni bir şehir inşa ettirdi (155/772) ve buraya Râfika adını verdi. Rakka en parlak dönemini, burayı vefatına kadar yaklaşık on üç yıl süreyle yazlık başşehir olarak kullanan Hârûnürreşîd'in saltanat günlerinde yaşadı ve ülkenin Bağdat'tan sonraki en büyük şehri haline geldi. Zamanla eski Rakka ile Râfika birleşti ve Râfika adı unutuldu.

Abbâsiler'in zayıflamaya başlamasından itibaren Suriye ve Mısır'da kurulan hânedanlardan Tolunoğulları, Hamdânîler, Zengîler ve Eyyûbîler'in hâkimiyetine giren, hânedanlar kadar hânedan kolları arasında da sık sık el değiştiren, bu arada 316 (928) yılında Karmâtîler'in eline geçen Rakka, 632'de (1234-35) Anadolu Selçuklularının ve 655'te (1257) tekrar Eyyûbîler'in yönetimine girdi. Bağdat'ın düşüşünden (656/1258) sonra el-Cezîre'yi de işgal eden Moğollar tarafından yakılıp yıkıldı ve halkı kılıçtan geçirildi. İzzeddin İbn Şeddâd o tarihlerde şehrin neredeyse insansız kaldığını söyler (*el-A'İlâku'l-ħaṭîre*, III/1, 82). Aynicâlût Savaşı'nın (658/1260) ardından Memlûkler'in hâkimiyetine geçen Rakka, 773'te (1371) bu defa da Timur'un saldırısına uğradı ve âdeta yine halkının tamamını kaybetti; daha sonra şehirde bir süre Memlûk-Akkoyunlu mücadelesi yaşandı.

İpek yolu üzerinde yer alan ve ipek ticareti açısından önemli merkezlerden biri olan Rakka bütün Ortaçağ boyunca devamlı el değiştirmiş, büyük yıkımlara ve katliamlara sahne olmuştur. Rakka 923'te (1517) Osmanlı topraklarına katılarak Diyarbekir eyaletine bağlı bir sancak mer-

kezi haline getirildi. 994'te (1586) eyalet merkezine dönüştürülen şehir, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren devletin aşiretleri iskân siyasetiyle ilgili olarak yeniden önem kazandı. Bölgedeki Arap kabileleri arasında süregelen mücadeleler, yapılan eşkıyalıklar ve hac kabilelerinin yağmalanması dolayısıyla, bir yandan bu duruma son vermek bir yandan da Anadolu'da düzeni bozan bazı Türkmen aşiretlerini cezalandırmak amacıyla bu aşiretler Rakka bölgesine gönderildi. Arap kabileleriyle Türkmen ve Kürt aşiretleri arasında çıkabilecek çatışmaları önlemek için de bütün taraflara Rakka Mukavelesi adı altında bir sözleşme senedi imzalatıldı. Ancak konar göçer Türkmenler'in yerleşik hayata geçirilebilmesinin de hedeflendiği bu iskân siyaseti, gönderilenlerin neredeyse tamamının geri dönmeye çalışmaları ve bunun engellenmesi üzerine eşkıyalığa başlamaları sebebiyle istenilen sonucu vermedi.

1832'de İbrâhim Paşa'nın Suriye'yi işgal ettiği yıllarda Mısır'ın idaresine geçen Rakka, Mısır ordusunun Suriye'yi tahliyesinin ardından tekrar Osmanlı hâkimiyetine girdi. Tanzimat döneminde yapılan düzenlemelerde Halep eyaletine bağlı bir sancağın merkezi oldu. 1864'te vilâyet düzenlemesine kadar bir ara müstakil muhtarlık olarak yönetildi. 1917'de İngilizler tarafından işgal edilen şehir 1920 Ankara İtilâfnamesi'yle Fransa mandasına verildi. II. Dünya Savaşı'nda müttefiklerin işgali altında kaldı. 1946'da Fransızlar'ın Suriye'den çekilmesiyle bağımsızlığını kazanan Suriye Arap Cumhuriyeti'nde bir muhafaza merkezi haline getirildi. 1968'de kuzey Fırat üzerinde bir baraj kurulmasından itibaren hızla büyümeye başlayan Rakka 230.000 nüfuslu (2004) önemli bir tarım ürünleri ticaret merkezidir. Bir şeker fabrikasının bulunduğu şehirde özellikle dokuma sanayii gelişmiş durumdadır.

Çok zengin bir tarihî mirasa sahip olan Rakka'da 1907'de başlatılan kazılar sonucu bir kısmı şehirdeki arkeoloji müzesinde sergilenen pek çok tarihî eser bulunmuştur. Özellikle IX-XIV. yüzyıllar arasında üretilen ve şehrin adıyla tanınan seramikler çok kıymetlidir. XVI. yüzyılda Osmanlılar tarafından yenilenen 5 km. uzunluğundaki surların kalıntıları günümüze ulaşmış ve bazı kısımları tamir edilmiştir. Halen şehrin ayakta duran tarihî yapıları içinde en eskisi Hârûnürreşîd'in harabe halindeki sarayı, en tanınmış ise 770'li yıllarda yapılan ve XII. yüzyılda yenilenen ulucamidir. Yakınındaki bir Türk jandarına kara-

kolonun koruduğu, üzerinde bir Türk bayrağının dalgalandığı Türk Mezarı ile ünlü Ca'ber Kalesi de Rakka muhafazasının sınırları içinde ve Rakka şehrinin 50 km. batısındadır. Meşhur astronomi âlimi Bettâni ve Rakka'ya yerleşen sahâbîler, tâbîn ve daha sonraki nesillere mensup fakih ve muhaddisler hakkında bir eser yazan Muhammed b. Saîd el-Kuşeyrî (bk. bibl.) şehirden yetişen meşhur âlimlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; Muhammed b. Saîd el-Kuşeyrî, *Târîhu'r-Rakka* (nşr. İbrahim Sâlih), Dimaşk 1419/1998, tür.yer.; İstahri, *Mesâlik* (de Goeje), s. 75-76; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 225-226; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 15-16, 58-60; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-ħaḫire fi zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l-Cezire* (nşr. Yahyâ Zekeriyâ Abbâre), Dimaşk, ts. (Vizâretü's-sekâfe), III/1, s. 69-82; Guy le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, London 1966, s. 101-102; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete: 1550-1650*, İstanbul 1978, s. 164-165; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, bk. İndeks; Murat Çelikdemir, "Osmanlı Devletinin Rakka İskân Politikasında Önemli Bir Kaynak: Mühimme Defterleri", *Birinci Orta Doğu Semineri Bildiriler*, Elazığ 2004, s. 345-356; a.m.f., "Rakka Mukavelesi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/1, Gaziantep 2002, s. 245-258; Ömer el-Hammûd, "er-Rakka fi 'ahdi'r-Reşid", *et-Türâşü'l-'Arabî*, sy. 39-40, Dimaşk 1990, s. 111-116; Me'mûn el-Fehhâm, "Teves-sü'u Medîneti'r-Rakka ve't-türâşü'l-'umrânî", *BEO*, XLI-XLII (1993), s. 199-218; Mustafa el-Hassûn, "el-Rakkatân", a.e., XLI-XLII (1993), s. 220-238; Kâsım Tuveyr, "el-Mevâkıfu'l-eşeriyeytü'l-'Arabîyyetü'l-İslâmiyye fi'l-Cezîreti's-Sûriye", a.e., XLI-XLII (1993), s. 247-256; a.m.f., "Rağqa", *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, New York 1997, IV, 404-407; E. Honigmann, "Rakka", *IA*, IX, 607-610; M. Meinelcke, "al-Rakka", *EP* (İng.), VIII, 410-414.

GÜLAY ÖGÜN BEZER

RAKS

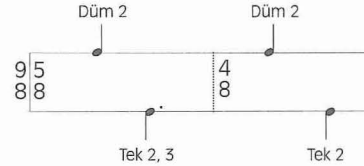
(bk. OYUN; SEMÂ).

RAKS AKSAĞI

Türk müzikisi usullerinden.

Türk müzikisinin dokuz zamanlı usullerinden biridir. Bir beş zamanla bir dört zamanın, diğer bir ifadeyle bir Türk aksağı ile bir sofanın birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir. Usul bu terkiyle aksak usulünün teşekkül bakımından tam tersidir. Çünkü aksak usulü 4 + 5 = 9 şeklinde, raks aksağı ise 5 + 4 = 9 yapısındadır. Çok kullanılmış usullerden olmamakla beraber şarkılarda, ilâhilerde, Bektaşî ne-

feslerinde, bazı saz semâilerinin dördüncü hânelerinde, bazı oyun havalarında daha çok sekizlik mertebede (9/8) kullanılmıştır. Özel ritmik yapısıyla dikkat çeken raks aksağı usulü hareketli ve daha çok küçük formulu eserlerde tercih edilmiştir. Usul darblarının birincisi kuvvetli, ikincisi yarı kuvvetli, üçüncüsü kuvvetli, dördüncüsü zayıftır.

Kadızaâde Tanbûri Mustafa Çavuş'un, "Dök zülfünü meydâne gel" mısrayla başlayan hisar-bûselik ve Fâize Ergin'in, "Kız sen geldin Çerkeş'ten" mısrayla başlayan nihâvend şarkıları, Sadettin Kaynak'ın, "Benim yârim gelişinden bellidir" mısrayla başlayan hicaz türküsü; Muallim İsmail Hakkı Bey'in, "Niçin sevdim ben seni" mısrayla başlayan hicazkâr köçekçesi; Zeki Altun'un, "Aşk bağına girsen eğer" mısrayla başlayan sabâ ilâhisi; Ahmet Hatiboğlu'nun, "Pîr dîvânına uğradım" mısrayla başlayan uşşak nefesi bu usulle ölçülmüş eserlerden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935, II, 46-48; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Müzikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 101; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Müzikisi Nazariyatı ve Üsulleri Kudüm Velveleri*, İstanbul 2006, s. 652-653.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

RAMAZAN

(رمضان)

Oruç tutmanın farz olduğu hicrî yılın dokuzuncu ayı.

Sözlükte "günün çok sıcak olması, güneşin kum ve taşları çok ısıtması, kızgın yerde yalınayak yürümekle ayakların yanması" anlamlarındaki ramad masdarından veya "güneşin güçlü ısısından çok fazla kızmış yer" mânasındaki ramdâ kelimesinden türeyen ramazân kamerî yılın şâbandan sonra, şevvalden önce gelen dokuzuncu ayının adıdır. "Yaz sonunda ve güz mevsiminin başlarında yağış yeryüzünü tozdan temizleyen yağmur" anlamındaki ramadî kelimesinden ya da "kılıcı veya ok demirini inceltip keskinleştirmek için iyalçın taş arasına koyup dövmek" anla-

mindaki ramd masdarından türediği de ileri sürülmüştür. Genellikle "şehr" (ay) kelimesine izâfe edilip şehru ramazân şeklinde kullanılır. Zayıf bir hadise (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, IV, 201-202; Ebû'l-Ferrec İbnü'l-Cevzî, II, 187) ve bazı tâbîn sözlerine dayanan bir kısım âlimler ramazanın Allah'ın isimlerinden biri olduğunu, dolayısıyla "ay" kelimesini zikretmeksizin veya oruç ayının kastedildiğine dair bir karîne olmadan tek başına kullanılmasının câiz olmadığını ileri sürmüştü de bu görüş çoğunluk tarafından isabetli bulunmamıştır. Buhârî ve Nesâî birer bab ayırarak ramazan kelimesinin tek başına geçtiği hadisleri zikretmişlerdir (Buhârî, "Şavm", 5; Nesâî, "Şıyâm", 6). Bu ayın İslâm'dan önce Arab-ı bâide (Âd ve Semûd) döneminde "deymur" veya "zeymur" diye adlandırılıp senenin bu ayla başlatıldığı, Arab-ı âribe döneminde de "nâtik" veya "nâfik" ismiyle anıldığı, ramazan isminin ise hicrî takvimde yer alan diğer ay isimleriyle birlikte Arab-ı müsta'ribe devrinde kullanılmaya başlandığı, İslâmiyet'in ortaya çıktığı dönemde de Araplar'ın bu isimleri kullanmakta olduğu nakledilir. Bazı kaynaklarda, bu isimlerin milâdî V. yüzyılın başlarında Hz. Peygamber'in beşinci dedesi Kilâb b. Mürre tarafından belirlendiği kaydedilmektedir. Klasik kaynaklarda "ramazânü'l-muazzam" olarak da adlandırıldığı belirtilen bu ay (Kalkaşendî, II, 405) Osmanlı belgelerinde (☪) kısaltmasıyla gösterilmiş ve "mübarek, şerif, mükerrem" gibi sıfatlarla birlikte yazılmıştır.

Kaynaklarda bu aya ramazan adının niçin verildiği hakkında farklı açıklamalar yer alır. En fazla kabul gören yoruma göre bu ay rastladığı mevsim gereği çok sıcak ve yakıcı bir özelliğe sahip olduğu için bu adla anılmıştır. Kamerî takvimde yer alan "cumâdâ" ve "rebî" gibi ay adlarının da belirli mevsimlere ve hava şartlarına işaret etmesi bu açıklamayı destekler niteliktedir (bk. CEMÂZİYELEVVEL; REBİÜLEVVEL). Kamerî aylar belirli mevsimlerde sabit olmayıp farklı mevsimleri dolaştığı için bu izahı benimseyen bilginler, Araplar'ın kamerî ayların eski adlarını değiştirirken her aya tesadüf ettiği zamanın özelliğine göre isim verdiklerini, ramazan isminin konulmasının da şiddetli sıcaklığın hüküm sürdüğü bir mevsime denk geldiğini belirtir. Bazı kaynaklarda Araplar'ın bu isimleri tesbit ederken soğuk ve sıcak aylara göre yer değiştirdiğini bilmedikleri kaydedilmektedir (Mes'ûdî, II, 204). Ancak kamerî ayların mevsimlerle irtibatında Araplar'ın nesî uygulamasını da göz önünde bu-